

תורת משה ותורת אהרן

א. מבוא

ב. משה ואהרן

ג. משה ואהרן בפרשיות תרומה ותצוה

ד. תורת משה ותורת אהרן בעבודת הלב

ה. עיון בהלכות תשובה לרמב"ם

ו. עיון בספר התניא

ז. מקומה של תורת משה בחיים

ח. ערכה של חויה

ט. סיכום

א. מבוא

ברצוני לעסוק בשני סוגי תפילות, שתי מדרגות בעבודת התפילה. לדעתי, צורת ההסברה הטובה ביותר לשתי מדרגות אלו היא על ידי שיוכח לדמויותיהם של משה ואהרן, או ליתר דיוק, לתורותיהם. לאמור: ישנה תפילה שהיא בחינת תורת משה, וישנה תפילה שהיא בחינת תורת אהרן. אשר על כן, בראשית המאמר אאפיין את דמויותיהם של משה ואהרן, ומתוך כך את תורותיהם, ואת ההבדלים ביניהן.

לאחר ששתי התורות תהיינה מבוססות וסדורות, אדון במשמעותן של שתי התורות לעבודת ה', וכיחס ביניהן. אדון בפרט בשתי מדרגות התפילה המקבילות לשתי התורות, ואעמיק בהבנת תורת משה בפרט.

עד שלב זה של המאמר לא אדון במקורות בצורה נרחבת, משתי סיבות: הראשונה, כיוון שאין מדובר בנושא הלכתי אלא יותר פנימי, אין לו הרבה מקורות, ודאי לא כאלה שיש בהם כר נרחב ללמדנות. השנייה, והמהותית יותר, היא שהניתוח של משה ואהרן איננו חשוב לי מצד עצמו, אלא רק מצד שני המודלים המצטיירים ממנו. במילים אחרות, גם אם הקורא יחשוב שהניתוח אינו נכון, הרי שהחלוקה בין שתי התורות במקומה עומדת.

בשלב הבא של העבודה אראה שתיאורי לתורת משה מתאים לדברי הרמב"ם בהלכות תשובה ולדברי בעל התניא בהגדרת ה"בינוני", ובשלב זה ארחיב בדיון במקורות.

לאחר הדיון במקורות אשוב לדבר על השלכתן של שתי התורות על עבודת ה' בפועל, ולסיום אדבר על המשמעות החווייתית של שתי התורות והשלכותיה.

ב. משה ואהרן

אפתח בהצגת קטע מפרשת שמיני (ויקרא י, טז-כ) בו התורה מספרת על מחלוקת נדירה בין משה לאהרן באשר להבנת ציווי ה'. לאור הקטע אנסה לשרטט את דמותו של משה ואת דמותו של אהרן.

מדובר בפסוקים קשים לקריאה, ואין כאן המקום לדון בהרחבה באפשרויות השונות להבינם, אך לדעתי כך פירושם של דברים: בראש חודש ניסן, היום השמיני למילואים, הוקרבו מספר קרבנות חטאת, חלקם קדשי שעה (חד פעמיים) וחלקם קדשי דורות (קרבנות רגילים).¹ בעקבות מות נדב ואביהו (שם ב), אלעזר ואיתמר נאסרו באכילת קדשים, בשל היותם אוננים, אך ה' מצווה בהוראת שעה לאכול את החטאת - סותם ואינו מפרש באיזו חטאת מדובר. אומר הפסוק: "וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרַשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה" (שם טז), משה בודק כיצד קיימו הכהנים את הוראת השעה, ומגלה שרק קדשי השעה נאכלו, ואילו קדשי הדורות נשרפו: "וְהִנֵּה שָׂרָף" (שם). משה קוצף על הכהנים וטוען שלא נהגו בהתאם להוראת השעה. הוא הבין שציווי ה' התייחס לכל החטאות, קדשי הדורות וקדשי השעה. ואילו אהרן הבין שעליהם לאכול את קדשי השעה בלבד, כי את קדשי הדורות ניתן יהיה לאכול בפעם הבאה שיוקרבו. בסוף הקטע משה מודה לאהרן: "וַיִּיטֹב בְּעֵינָיו" (שם כ).

מדוע משה לא הבדיל בין קדשי שעה לקדשי דורות? נראה כי זהו ההבדל בין דמותו של משה לדמותו של אהרן, בין תורת משה לתורת אהרן.²

משה רבנו מושלם. משה רבנו מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת, וכל זמן שיחפוץ רוח הקודש לובשתו ונבואה שורה עליו.³ אצל משה הכל תמיד בשיא, שום רגע בהיסטוריה לא יחזור אף פעם. אין הבדל בין קדשי שעה וקדשי דורות. אלמלא שכתוב "וַיִּלְךָ מֹשֶׁה" (דברים לא, א), היינו חושבים שהינו מן העומדים, כמלאך, סטטי במדרגתו.

לעומתו, אהרן קדוש ה'⁴ מחובר מאוד לעולם הזה ולעם. אהרן קיים בנפשו את דרשת הרבי מקוצק⁵ על הפסוק "וְאֵנְשֵׁי קִדְשׁ תִּהְיֶינָה לִי" (שמות כב, ל) - אנשים ולא מלאכים. הוא הדינמי שבשני מנהיגי העם. הוא מבין את המציאות כפי שהיא, במגרעותיה ומוגבלויותיה. כשאהרן פוסק הלכה, הוא מתחשב בעולם. "יעשו פשרה". אך כשמשא פוסק, הדין הוא מוחלט, בלתי תלוי בתנאים. "יקוב הדין את ההר".⁶

בדרכו של משה אין שום מכשולים, הוא עולה למעלה בקו ישר שאינו סוטה כלל, בשלימות. אך אהרן עולה ככל שאר האדם, עליות ומורדות, דרך מפותלת. משה רבנו הוא המנהיג החיצוני של עם ישראל, הוא אינו חלק מהעם, דמותו ואישיותו גדלו וצמחו בניתוק מהעם, תחילה בבית פרעה ולאחר מכן במדין. לעומתו, אהרן צמח והתגדל בתוך ומתוך העם, בצרת השעבוד ובכור הברזל במצרים. הוא המדבר אל העם; הוא, מבין שניהם, זה שיש לו שפה משותפת עם העם, אותו יכולים העם להבין.

ייתכן בהחלט שיוצאי מצרים ראו במשה ואהרן מנהיגים שווים (במידה כלשהי), אך לדורות נחלק בתודעה, ולא בכדי, שמשא היה המנהיג העיקרי. הקב"ה נתן על עם ישראל את משה כמנהיג, כדמות אידיאלית, לאמור: עלינו לשאוף להתדמות למשה. למשה ולא לאהרן. תורתנו קרויה "תורת משה". הנביא מלאכי, שמוכיח את הכהנים ומספר על דמותו האדירה של אהרן,⁷ הוא אשר מורה לנו: "זָכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה" (מלאכי ג, כב) - ולא תורת אהרן. הלל במשנתו (אבות א, יב) מורה לנו להיות מתלמידי של אהרן, אך לא כאהרן עצמו. וגם זה על מנת לקרב את הבריות לתורה - תורת משה.

¹ קדשי שעה: שער עזים לחטאת כחלק מהקרבנות שבאו לחנוכת המזבח (ויקרא ט, ג), שער נחשון (במדבר ז, טז). קדשי דורות: שער ראש חודש. מובא ברש"י על אתר.

² חלק מההבדלים המוצגים בהמשך מבוססים על שיעורו של שוקי, הרב אורי, "הלל ושמאי קבלו מהם", ערוץ מאיר: http://www.meiriv.co.il/site/content_idx.asp?idx=16212, וכן על דברים שאמר בשיעורים אחרים.

³ רמב"ם יסודי התורה ז, ו.

⁴ על פי תהלים קו, טז.

⁵ דרשה נפוצה המצוטטת במקומות רבים.

⁶ על פי הגמרא בסנהדרין ו ע"ב.

⁷ מלאכי ב, ה-ז: "בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשְּׁלוֹם וְאֶתְנֶם לּוֹ מוֹרָא וַיִּרְאֵנִי, וּמִפְּנֵי שְׁמִי נָחַת הוּא. תּוֹרַת אֲמַת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעוֹלָה לֹא נִמְצָא בְּשִׁפְתָיו, בְּשִׁלּוֹם וּבְמִישׁוֹר הִלָּךְ אֶתִּי וְרַבִּים הָשִׁיב מֵעֵין. כִּי שִׁפְתָי כִּהֵן וְשִׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה בְּקִשּׁוֹ מִפִּיהוּ, כִּי מִלֶּאֱךָ ה' צָב-אוֹת הוּא".

ולכאורה הדברים קשים להבנה: כיצד ניתן לשאוף להתדמות למשה, להתעלות אל דרגה שאינה באה חשבון עם רצף החיים ואירועי העולם? מה משמעותה של השאיפה להתדמות למשה?

ג. משה ואהרן בפרשיות תרומה ותצוה

נרחיב את היריעה.⁸ רבנו יעקב בעל הטורים מביא בתחילת פרשת תצוה (שמות כז, כ) אנקדוטה מעניינת: "לא הוזכר משה בזה הסדר". שמו של משה לא מוזכר בכל פרשת תצוה. כמו כן, בפרשת תרומה (הקודמת לפרשת תצוה) לא מוזכר שמו של אהרן. משמעות הדברים היא שדמותו של אהרן אינה שייכת בפרשת תרומה, ודמותו של משה אינה שייכת בפרשת תצוה. ואם נתרגם זאת לאמירה חיובית: פרשת תרומה מתארת את נפשו של משה, ופרשת תצוה מתארת את נפש אהרן.

פרשת תרומה עוסקת בכלי המשכן. בקריאה ממוקדת של פרשת תרומה לבדה, ללא פרשת תצוה, נקבל ציור של מבנה מרשים ומפואר שהכל בו מכוון, שקול ומדוד, בעל סדר מופתי ומדוקדק. אולם אין בו עבודה, אין כהנים. פרשת תצוה, לעומת זאת, עוסקת בעיקר בבגדי הכהנים ובחניכת העבודה - אלו הדברים שמשלימים את המשכן הדומם של פרשת תרומה. נבין כיצד הדברים באים לידי ביטוי אצל משה ואהרן.

בתחילת פרשת תרומה (שמות כה, ט) אומר ה' למשה:

כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מְרַאֶה אוֹתְךָ אֵת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תְּבִנֹת כָּל כְּלָיו, וְכֵן תַּעֲשֶׂוּ.

הפירוש הפשוט הוא שהמילה "אותך" בפסוק מתפרשת כ"לך", כלומר, על פי מה שאני מראה לך בנבואה. אולם על פי האמור לעיל, המשכן הוא תבנית דמותו של משה ותורתו, והפסוק מתפרש: "ככל אשר אני מראה אותך" לאחרים, מציג אותך לעם ישראל; ואתה בעצמך "תבנית המשכן ותבנית כל כליו". את זה אני מראה להם ומצווה: "וכן תעשו" - לדורות (רש"י שם). משה סטטי, מוחלט, כמו כלי המשכן הדוממים. משה בדמותו מכיל את התורה (הארון), המלכות (השולחן) והכהונה (המזבח).⁹ מבחינת עבודתו הרוחנית הוא תמיד בשלמות. אין אצלו זמנים של עבודה, שכן אז בהכרח יהיו גם זמנים שאינם של עבודה. לא כן, תמיד הוא בשיא. הוא המשכן בעצמו.

פרשת תצוה היא המתארת את דמותו של אהרן. אהרן הוא איש העבודה, הוא העובד במשכן. פרשתו עוסקת בבגדי כהונה ובעבודת הכהנים, דהיינו: באנשים, בחיים. בגדי הכהונה אינם גופו של הכהן, הוא פושט אותם שלא בשעת העבודה. העיקרון המודגש בשני נושאים אלו, בבגדים ובעבודה, לעומת המשכן עצמו וכליו, הוא שיש להם זמנים מיוחדים: יש שעות של עבודה, בהן לובשים את בגדי הכהונה, ויש שעות שאינן שעות עבודה, בהן פושטים אותם. אהרן איננו מוחלט כמו משה, הוא איש העולם הזה. בעולם הזה יש צורך בשעות שמיוחדות לעבודה, שכן לא ניתן תמיד להיות בשיא.

ד. תורת משה ותורת אהרן בעבודת הלב

למעשה, תורתו של אהרן היא התורה היחידה האפשרית. כך היא דרכו של האדם, נע הוא לעד בתנועה של רצוא ושוב, אין הוא בנוי להיות תמיד בשיא. אך בתוך דרך חיים זו, עלינו להתמיד ולשאוף לשיא. בתוך כל אדם קיימת

⁸ הקטע הבא מבוסס על דברים שאמר הרב שרק, לעיל הערה 2.
⁹ שהרי גם משה שימש ככהונה, בשבעת ימי המילואים, עיין ויקרא ח.

דמות של משה,¹⁰ קיימת שלמות נשגבה אליה הוא שואף תמיד, אסימפטוטה אידיאלית שמקורה באינסוף ותכליתה באינסוף. אבל סוף כל סוף בכל אדם קיימת גם דמות של אהרן, והיא הדמות העיקרית, השולטת, הקבועה בנפשנו, המייצגת את היותנו אנושיים, שואפים ונופלים, עולים ויורדים, לא יכולים להתעלם מהמציאות ולדבוק בשלמות חסרת פשרות.

אנסה כעת לפרט בעניינים דקים של עבודת הלב. כל דיבורים מעין אלו כרוכים בבעיה מובנית, שכן עבודת הלב הפשוטה היא דבר שאינו דומה כלל ועיקר בין איש לרעהו, אלא "כל חד לפום מאי דמשער בליביה".¹¹ אך לפטור עצמי איני יכול, ואשתדל להציג את הדברים באופן שיפנה לכמה שיותר אנשים.

כתבתי שלדעתי עלינו לשאוף לממש את תורת משה. וכאמור, לכאורה הדברים אפילו לא ניתנים להיאמר - וכי מה מבקשים אנו להשיג? הרי להיות כמשה פירושו להיות במדרגת עבודה אפילו שלא בשעת עבודה, וכדברי הרמב"ם: "שישוחח עם אנשים ויעסוק בצרכים ההכרחיים של גופו, ובו בזמן שכלו מופנה כולו כלפיו יתעלה כשהוא בליבו תמיד לפניו יתעלה, תוך שהוא עם בני אדם בחיצוניותו!"¹² ואנו, כל מבוקשנו כל ימי חייו הוא שבשעת עבודה נהיה במדרגת עבודה, שבשעות שהקדשנו לתפילה נצליח להתפלל, שנמצא את שעות לימוד התורה שלנו כראוי; ומה פתאום קפצתי לדבר על תורת משה, על שאיפה לשלמות שמעבר לשלמות?

לא כן, על שעות העבודה מבקש אני לדבר. בתוך שעות העבודה עצמן, יש בחינה של תורת אהרן, זו העבודה הרגילה, וישנה גם בחינה של תורת משה. בשעות העבודה עצמן, יש בחינה שפורשת כנפיה גם על השעות שאינן שעות עבודה. הכיצד? כאשר באותה שעת עבודה, מגיע האדם לתחושה שמכאן והלאה, לעולם, כל ימי חייו יתמסר לעבודה כמו עכשיו - זוהי בחינת תורת משה.¹³

אם בתפילה עסקינן, הרי שישנה תפילה שאדם עומד בה לפני ה', באהבה וביראה, ושופך ליבו כמים, מבקש על צרכיו וחסרונותיו, על הפרט ועל הכלל. ודאי שתפילה בכוונה כזו נחשבת דבר גדול, ולואי שכל תפילותיו של אדם תהיינה כאלה. אך עדיין תפילה זו היא בבחינת תורת אהרן. על איזו תפילה נגיד שהיא בבחינת תורת משה? כאשר העמידה לפני ה' מעוררת את האדם וממלאת אותו, נוגעת עד נימי נפשו; כאשר הוא מרגיש קרבת א-להים כפי שמעולם לא הרגיש, הוא חש שהוא נמצא בגילוי פנים, שה' פונה אליו ומגלה לו אהבה; כאשר עמידתו ושפיכת ליבו לפני ה' בתפילה הן כה עמוקות עד שהן פורצות אל מעבר לגבולות הזמן והמרחב, והוא מרגיש באותה שעה שהוא יודע את האמת, הוא ממשש אותה בחוש, כל מבוקשו הוא רק להישאר לעמוד לפניו יתברך בכוונה זכה זו כל ימי חייו; הוא יודע מעבר לכל ספק שהוא יקדיש את כל חייו לקב"ה, שהוא עבדו הנאמן של הקב"ה, כל מה שיעשה מכאן והלאה יהיה רק לשם ה', והוא יחיה בתודעה מתמדת של עמידה לפני ה' - כי בלי עמידה זו, למה לו חיים? זוהי בחינת תורת משה.¹⁴

¹⁰ כפי שמבאר בעל התניא, ליקוטי אמרים, מב: "כל נפש ונפש מבית ישראל יש בה מבחינת משה רבנו עליו השלום".

¹¹ זוהר בראשית קג, ע"ב; מובא בתניא שם מד.

¹² מורה הנבוכים ג, נא (מהדורת שוורץ, עמ' 661). ומוסיף שם הרמב"ם: "איני אומר על דרגה זאת שהיא דרגת הנביאים כולם, אלא אומר שזאת דרגת משה רבנו".

¹³ בספר התניא, לעיל הערה 10, מבאר האדמו"ר הזקן את הגמרא על הפסוק "מה ה' א-לוהיך שואל מעמך כי אם ליראה" (דברים יב, א). שואלת הגמרא (ברכות לג ע"ב): "וכי יראה מילתא זוטרתא היא?" ועונה: "איין! גבי משה מילתא זוטרתא היא". והדברים פלא, וכי הפסוק פונה למשה?! לכל ישראל הוא פונה! על כך מסביר האדמו"ר שאצל כל איש מישראל יש בחינת משה, היא בחינת ה"דעת", "להעמיק דעתו בגדולת ה' ולתקוע מחשבתו בה" בחוזק ואומץ הלב והמוח", ולגבי אותה בחינת משה, יראה מילתא זוטרתא היא.

¹⁴ למעשה, החלוקה בין תורת משה לתורת אהרן נכונה לא רק לגבי תפילה, אלא לגבי כל מצווה, ואף יתרה מכך - תורת משה יכולה להתממש בכל פרט בעבודת ה', בכל מעשה ומעשה. אולם המקום הטבעי ביותר והכולט ביותר בו תופיע חלוקה זו הוא התפילה. שכן אף על פי שהאדם מידבק בה' בקיום כל מצווה, הרי שבמצוות מעשיות הדבקות בה' היא בעשיית המצווה - בהנחת התפילין, בנתינת הצדקה, בהבנת התורה וכו'. אבל במצוות תפילה, מעשה המצווה גופו הוא ההידבקות בה', כדברי הרמב"ם (תפילה ד, טו-טז): "כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה... כיצד היא הכוונה? שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה". ואם כן, הדבקות בה' בתפילה היא בהתרכוז בהידבקותו בה'. לכן מובן מדוע אך טבעי הוא שחוויותיו הגדולות של האדם יתרחשו בשעת התפילה.

החלוקה בין תורת משה לתורת אהרן משמעותית למספר עניינים, נוסף על עצם הכרת האדם את דרגתו - דבר חשוב בפני עצמו. אך ראשית אנסה לבסס מעט את הדברים, ולהציג אותם דרך עיון קצר בהלכות תשובה לרמב"ם; שכן נראה לי שהתשובה הרצויה אצל הרמב"ם היא בדיוק מה שתיארנו כתורת משה.¹⁵

ה. עיון בהלכות תשובה לרמב"ם

קובע הרמב"ם (תשובה ב, ב):

ומה היא התשובה? הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד...
וכן יתנחם על שעבר... ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם.

על פניו, בקריאה פשוטה, הרמב"ם דורש מן האדם דרישה קשה מאוד: שריבונו של עולם יעיד עליו שלא יחטא עוד מעתה והלאה; לאמור, אם אמנם ישוב לזה החטא, הרי שאין תשובתו תשובה. בלי עדותו של הקב"ה, המהווה ודאות מוחלטת של התנזרותו מן החטא לעולם ועד, אין תשובתו תשובה.

ושוב, לכאורה הדברים לא ניתנים להיאמר! כיצד ייתכן להעיד על מעשיו העתידיים של אדם? הרי לאדם בחירה חופשית, וכבר אמרו חכמים (אבות ב, ד) שאל יאמין אדם בעצמו עד יום מותו, שכן מועד הוא לעולם! לכל היותר ניתן להעיד על צערו העכשווי של האיש על חטאו, אך איכה ישנה מציאות בה ידוע שאדם לא יחטא עוד?¹⁶ וכך אמנם מקשה הלחם משנה במקום:

ואם תאמר, איך הקב"ה יעיד עליו כך? וכי לא נשארה הבחירה בידו?! והרי אמרו: "הן בקדושו לא יאמין!"

בהקשר זה אצטט את הרב סולובייצ'ק,¹⁷ העומד אף הוא על נקודה זו:

כשאנו מגיעים לתשובה מעין זו, הבאה מתוך שברון לב והכרת החטא שבאותה שעה, עד כמה יכול האדם להיות בטוח בעצמו כי שוב לא ישוב לחטאו? ואף אם פעם אחת התגבר וגבר על יצר הרע, מי יערב לנו כי אותה גבורה תעמוד לו שוב כאשר יפגע בחטא? שמא תגבר עוצמת התאוה על אימת ה"ממחרת" והוא ישוב ויחטא כבראשונה. והרי כך מדגיש הרמב"ם לגבי בעל תשובה זה: "והוא עומד באהבתו אותה ובכוח גופו ובמדינה שעבר בה". עדיין הוא חומד את החטא, עדיין כל התנאים והנסיבות במקום עומדים, ומי יכול להבטיח כי לא יחזור לחטא?

אכן, מכוח קושיות אלה יש הכרח לפרש את דברי הרמב"ם באופן אחר. מסביר הלחם משנה:

¹⁵ הרמב"ם כאן עוסק בתשובה מחטא, ומכיוון שלדעתי דרגה זו אינה אמורה רק בהקשר זה, אלא בכל פעולה של עבודת ה' ובפרט בתפילה, אביא בהמשך ביטוי נוסף.

¹⁶ קושיה נוספת, שונה במקצת, היא שגם אם נאמר שניתן להעיד עדות כזו, עדיין נשאלת השאלה מדוע? הרי לכאורה, בקריאה פשוטה של דברי הרמב"ם, ניתן להבין שאם אדם שב בתשובה ולאחר מכן נפל וחטא, תשובתו אינה תשובה. וקשה, מדוע התשובה תלויה ועומדת בכוח התמדתו של האדם? כלום לא יכולה להיות תשובה שלמה ולאחריה נפילה? וכך אמנם כתב רב סעדיה גאון (אמונות ודעות ה, ה), שמי ששב בתשובה וחזר ונפל, תשובתו תשובה: "ואם תשיאהו התאוה אחר כן לשנות, אין תשובתו נפסדת, אך ימחלו לו העוונות שהיו קודם התשובה, ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה. וכן אם ינהג המנהג הזה פעמים רבות, שישב ואחר כך ישנה לחטא, אין כותבין עליו כי אם מה שאחר התשובה, כשתהיה בכל פעם דעתו שלמה ולבו טוב שלא ישנה".

¹⁷ סולובייצ'ק, הרב יוסף דב, על התשובה, עמ' 224.

ויש לומר דפירושו כך, שבשעה שהוא עושה תשובה צריך שיקבל עליו לעד להשי"ת שלא ישוב לזה החטא לעולם. והוא על דרך "ואעידה לי את השמים ואת הארץ", שמקבל עליו לעדים לשמים ולארץ.¹⁸

דברי הרמב"ם: "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם", אינם מתייחסים לעתיד, אלא להווה. אין התשובה תלויה בעתיד, ואם לאחר שישוב בתשובה שלמה יחזור האדם ויחטא, אין תשובתו הראשונה נעקרת ממקומה. דרישתו של הרמב"ם היא שבתשובתו הנוכחית, ברגע הספציפי של התשובה, התשובה צריכה להיות כה עמוקה עד שהאדם יקח לו את הקב"ה לעד. העדאה זו של הקב"ה, משמעותה שהאדם נמצא בתודעה כה שורשית ועמוקה, שברגע המסוים הזה חש הוא שכל חייו יחזיק בתשובתו.¹⁹

התשובה לפי הרמב"ם היא בדיוק המדרגה שתיארנו כתורת משה: רגע אחד של גדלות שמקפל בתוכו הרבה יותר מרגע אחד, שעת עבודה שמתרחבת ומתפרשת גם מעבר לגבולה המצומצם, תחושה כנה שגם מעבר לשעה זו יחזיק בתומתו ובדבקתו.

ו. עיון בספר התניא

ועדיין מדרגה זו צריכה ביסוס, שכן על פי דברינו יכולה היא להתממש בכל פעולה של עבודת ה', בכל מצווה, לימוד תורה ותפילה, ולא דווקא בתשובה על חטא. על כן נציג אותה מכיוון אחר: דרך עיון בספר התניא.

בפרק יב מגדיר האדמו"ר הזקן את דמותו של ה"בינוני":²⁰

והבינוני הוא שלעולם אין הרע גובר... ולא עבר עבירה מימיו, ולא יעבור לעולם, ולא נקרא עליו שם רשע אפילו שעה אחת ורגע אחד כל ימיו.

שוב נקשה את אותן הקושיות: האמנם מי שעבר עבירה אחת בחייו אינו יכול להתעלות עוד לדרגת בינוני? ומי שיפול בחטא בהמשך חייו, וכי מדרגת הבינוני סרה ממנו למפרע? כלום אדם אינו יכול לעמוד במדרגת בינוני וליפול ממדרגתו? וכך אמנם הקשה האדמו"ר מלובביץ':²¹

הקושיה ידועה... הרי יתכן הדבר שיהודי ייכשל חלילה בעבירה ויחזור בתשובה כראוי, ובעבודתו, אחרי התשובה, יעמיד את עצמו במדרגת ה"בינוני".

ועונה האדמו"ר, שגם כאן הדברים מתייחסים להווה ולא לעתיד:

ולפענ"ד... שבינוני הוא שמצבו (כעת)²² הוא כזה שמושלת עשיית עבירה בעבר או בעתיד... "בינוני" נקרא מי שבמצבו הפנימי-רגשי הנוכחי מן הנמנע אצלו להיכשל בעבירה, גם בעבר וגם בעתיד... לפי מצבו הנוכחי לא היה חוטא גם בנסיונות הקשים יותר.²³

¹⁸ אף הרב סולובייצ'יק מצדד בפירוש זה, ומצטטו פעמיים (שם עמ' 127; 227).

¹⁹ שכן העדאת הקב"ה אינה דבר פשוט. אדם הלוקח לו עד צריך להיות סמוך ובטוח שמדובר בעדות של אמת, אחרת יש כאן העזת פנים ופגיעה גדולה בעד. אם כן, כשאדם מעיד עליו את הקב"ה שלא יחטא הוא נתון במידה מרובה של וודאות, וכפי שתיארנו לפני כן לגבי תפילה.

²⁰ ספר התניא, המכונה "ספרם של בינונים", מחלק את כל בני האדם לרשעים, צדיקים ובינונים. על בסיס חלוקה זו בנוי כל הספר.

²¹ מתוך הספר שיעורים בספר התניא, כפר חב"ד תשמ"ז, עמ' 156-157. הספר מעובד על פי שיעורי הרב יוסף וינברג, שם מובאת הערת

האדמו"ר מלובביץ' על משפט זה בתניא, בתוספת ביאור.

²² ההדגשה במקור.

²³ שם.

הרי שתיאורו של בעל התניא את הבינוני תואם את תיאורו את הבחינה של תורת משה.²⁴

ז. מקומה של תורת משה בחיים

כאמור, בחלוקתנו בין תורת משה לתורת אהרן, ציינו שתורת אהרן היא תורת כל האדם, היא דרגת השלמות הנורמלית, האנושית. אולם על האדם לשאוף ולהתדמות למשה, לדבוק בתורת משה. אין כוונתי באמירה זו שבכל שעה ושעה על האדם להיות בדרגה רוחנית עליונה זו; לא כל תפילה יכולה להיות בגדלות המוחין. כשם שהרמב"ם בהלכות תשובה אינו מתכוון שעל האדם לשהות במצב נפשי של עשיית תשובה בכל שעה, אלא מעשה התשובה הוא חד פעמי, רגע אחד בו האדם מצליח להגיע לתודעה עמוקה של חרטה ורצון לתקן את דרכיו - כך ההעפלה לתורת משה בתפילה ובשאר ענייני עבודת ה' אינה יומיומית, אלא מאורע חד פעמי.²⁵ האדם הפשוט, הלוואי שיצליח להחזיק בתורת אהרן, בשלמות הפשוטה; אולם האדם השלם, המבקש להתעלות מעבר לתורת אהרן, גם הוא אינו יכול לעצור כוח לעמוד משך זמן רב בתורת משה - אך עליו לשאוף אליה. תורת משה אינה דרגה אנושית טבעית, לא ניתן לו לאדם להגיע אליה בכוחות עצמו, אלא היא ניתנת לו במתנה; "עבודת מתנה",²⁶ בלשון החסידות. מפעם לפעם הקב"ה מבריק ברקים לאדם, הברקות רוחניות. על האדם לשאוף לברקים אלו, אך הם מעבר להשגתו. הוא יכול רק להתפלל שה' יאיר לו פנים ויזכהו להגיע לתורת משה.

ח. ערכה של חוויה

חשיבות נוספת ישנה לבחינת תורת משה. הרבה אנשים חווים במהלך חייהם חוויות רוחניות משמעותיות, חוויות של קרבת ה' ואהבת ה', שבעקבותיהן הם מרגישים שעתה הם אנשים אחרים: "ונהפכת לאיש אחר" (שמואל א י, 1). יש שאדם חווה חוויה רוחנית כה עוצמתית שגורמת לו לשנות את כל אורח חייו, האמת מתגלה לו והופכת את כל הסתכלותו על החיים והעולם, כל דבר נבחן מעתה לאור אותה חוויה. החוויה, אף שכבר חלפה, ממלאת ומעסיקה אותו, ימים שלמים הוא נפעם ונסער מאותה חוויה, חוזר שוב ושוב לאותה שעה, לאותו מקום, נזכר באותה ידיעה ברורה, באותו ביטחון שהציף אותו.

חולפים הימים, סערה מתחלפת בשגרה, החיים ממשיכים. החוויה שינתה מעט את אורח חייו, אבל כבר נשכחה מן הלב. זוכר הוא, פעם ידעתי, פעם הרגשתי זאת בכל נימי נפשי. נכון, הייתי בטוח שזה יישאר, לא הבנתי איך אוכל אי פעם להרגיש אחרת; אבל כעת נשארה רק החיצוניות, נשתמרה מכוח האינרציה.

מה ערכה של אותה חוויה? לשם המחשת הדברים, אביא דוגמה מעולמה של הישיבה.²⁷

²⁴ הגדרת הבינוני שהבאנו כאן הינה חלקית, שכן היא מתארת את השלילה שבינוני: הוא אינו שייך בחטא. על מנת להשלים את התמונה, נציין שבעל התניא מתאר מספר פעמים במהלך הספר (פרקים יב-יג ועוד) את תפילתו של הבינוני (החייב שבבינוני, לצורך העניין) כתפילה במוחין גדלות, הנובעת מלב בוער ברשפי אהבת ה', בדומה לתפילת הצדיקים.

²⁵ כמוכן, מאורע חד פעמי יכול לחזור על עצמו פעמים רבות.

²⁶ תניא, ליקוטי אמרים פרק יד; ועוד. **שטיינזלץ**, הרב עדין, ביאור תניא, ב, ירושלים תשנ"ז, עמ' 33 מבאר עניין זה כך: "זו 'עבודת מתנה' משום שאדם נהנה בכל רגע ורגע שהוא עוסק בה, וזו 'עבודת מתנה' משום שאדם אינו יכול לעשות אותה בעצמו, אלא רק לקבל אותה במתנה מלמעלה... אין הוא יכול לבנות אותה בעבודתו הוא".

במקביל לספרי החסידות, דרגה זו מתוארת גם במסילת ישרים לרמח"ל (פרק כו), כמידת הקדושה: "ענין הקדושה כפול הוא, דהיינו: תחילתו עבודה וסופו גמול, תחילתו השתדלות וסופו מתנה. והיינו שתחילתו מה שאדם מקדש עצמו, וסופו מה שמקדשים אותו... ההשתדלות הוא שיהיה האדם נבדל ונעתק מן החמריות לגמרי, ומתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה בא-להיות... אמנם לפי שאי אפשר לאדם שישים הוא את עצמו במצב הזה... על כן אמרתי שסוף הקדושה מתנה, כי מה שיוכל האדם לעשות הוא ההשתדלות הראשון ברדיפת הידיעה האמיתית והתמדת ההשכלה בקדושת המעשה, אך הסוף הוא שהקב"ה ידריכהו בדרך הזה שהוא חפץ ללכת בה, וישרה עליו קדושתו ויקדשהו".

²⁷ לכאורה היה מתאים יותר להביא דוגמה מעולם התפילה, אך כיוון שכבר תיארתי לעיל את חוויית התפילה, בחרתי לתאר כאן חוויה אחרת.

מגיע אדם לישיבה בתחילת שיעור א. סיבות רבות יש לאדם לבוא לישיבה: משפחה, חברים, רצון להכיר, בקשת עולם רוחני. לא תמיד התורה היא הדבר העיקרי שהוא מחפש. מתחילה השנה, הוא שומע שיעורים, לומד סוגיות, לומד ללמוד. הוא נפגש עם רבנים, אברכים וחברות בוגרות שהתורה היא כל עולמם. הדברים משפיעים עליו, חודרים אליו, מטפטפים לתוכו. עם הזמן הוא נקשר לתורה, הוא אוהב את הלימוד, הוא משתוקק. חולפים שבועות וחודשים, והוא מבין שהוא כבר לא אותו אדם שהיה. הוא מוותר על עולמו הקודם, זוכה את חייו על מזבח התורה. תפילותיו סובבות סביב לימוד התורה, הוא מתחנן לפני ה' שיפתח ליבו ויאיר עיניו בתורתו. הוא מוכן להקדיש את כל חייו ללימוד התורה, הוא לא מצליח לדמיין את חייו בלי התורה. הוא יודע מעבר לכל ספק שזאת האמת של חייו - "שבתתי בבית ה' כל ימי חיי" (תהלים כז, ד).

אבל השעון לא עוצר, עובר יום ועוד יום, והרוח דועכת. נגמר זמן חורף ומתחיל זמן קיץ, האווירה בישיבה יורדת. עוברת שנה, עוברות שנתיים, הזמן עושה את שלו. שחיקה. הוא יודע, הוא זוכר, רציתי לגדול בתורה. רציתי להתמסר ללימוד בכל מאודי, לנצל כל דקה. לא הבנתי איך אוכל אי פעם להיות אחרת. אבל נשארה רק החיצוניות, המסגרת של הלימוד.

מה היה ערכה של אותה חוויה?

כאן באנו להבדיל בין שני סוגי העבודות, בין תורת משה לתורת אהרן. אם אותה חוויה הייתה בבחינת תורת אהרן, דהיינו שבאותה שעה היא מילאה והאירה את האדם אך לא פרצה אל מעבר לגדרי אותה שעה, אזי היא הייתה משמעותית לשעתה ותו לא. אך אם היא הייתה בבחינת תורת משה, שבאותה שעה היה האדם בדרגה כזו שכל חייו נכללו בחוויה זו, בוודאי שאין חוויה זו חוזרת ריקם, והחיים בצל אותה חוויה, גם אם נחלשה ונשכחה, אינם אותם חיים. חוויה זו כבר הטביעה בו את חותמו, ולעולם הוא ילך לאורה.

משל למה הדבר דומה?²⁸ לאדם המהלך בחושך. אין הוא רואה את הדרך בה הוא מבקש לילך. אך לפעמים מבריק ברק בשמים ומאיר את הארץ. הוא מאיר לאדם את מקומו, את הדרך שכבר צעד וגם את הדרך שבה עליו לילך מעתה. כך בחיים, האדם מחפש את דרכו. יש וזוכה הוא להארה רגעית, להברקה עליונה שמאירה לו את כל חייו, את עברו ועתידו, ומורה לו באיזו דרך ללכת. עבר הרגע, נסו הצללים, האדם צריך להמשיך להלך בחושך. אך כעת, גם אם אינו מצליח לראות זאת, הוא יודע באיזו דרך עליו ללכת.²⁹

ט. סיכום

במהלך חלקה הראשון של העבודה דנו בדמויותיהם של משה ואהרן והגדרנו (במידת היכולת) את תורותיהם. משה מייצג שלמות על-אנושית, המתעלה מעל לעולם ופורצת את גבולות המרחב והזמן. שלמותו של משה היא מוחלטת, תמיד הוא בשיא. אהרן לעומתו מייצג שלמות אנושית, המתקיימת בתוך העולם הזה ועל פי תנאיו והגבולותיו. אהרן, איש העם, הריהו ככל האדם, יודע עליות ומורדות. הוא אינו יכול להיות תמיד בשיא, יש לו שעות שמיוחדות לעבודה אך לא מעבר לכך.

מן הדמויות עברנו לדרך בתורות. תורת משה ותורת אהרן הן שתי מדרגות בעבודת ה', ושמה יש לומר, שתי חוויות. תורת אהרן היא מדרגת כל אדם, חוויית התפילה ועבודת ה' הרגילות. תורת משה היא מדרגה מיוחדת של שלמות. שמנו את הדגש על כך שכשם שבדמותו של משה אין מושג של שעות עבודה, אלא תמיד ההשגה נושקת לשיא;

²⁸ מבוסס על הפתיחה למורה הנבוכים לרמב"ם.

²⁹ כמובן שבתפילה החוויה היא יותר פשוטה מאשר בלימוד תורה: מדובר על עצם הדבקות בה', ההכרה הצלולה והברורה שזוהי מטרת חייו, זהו חפצו ומגמתו כל ימי חלדו.

כך בתורת משה שבכל אדם, אף שבוודאי מדובר בהשגה שמוגבלת לשעה מסוימת, הרי שבאותה שעה ההשגה מגיעה לשיא ומשתחררת מגבולות הזמן, ובאותה שעה נכללים הרבה יותר מאותה שעה בודדה, עד כדי כל חייו.

מושג זה קיים גם ברמב"ם. כאשר הרמב"ם מגדיר את התשובה כבעלת מימד נצחי, "יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם", כוונתו למעשה תשובה רגעי, אך באותו רגע בודד כלולים כל חייו של האדם. גם אצל בעל התניא, כאשר הוא מדבר על ה"בינוני" כמי ש"לא חטא ולא יחטא לעולם", כוונתו לאדם שבמצבו הנוכחי, הרגעי, נמצא במדרגה בה כלולים כל חייו, עברו ועתידו, ובמצב זה הריהו משולל מן החטא.

מדרגה זו, תורת משה, אף שעל האדם לשאוף אליה, איננה בהשגתו. באופן טבעי לא ניתן להתעלות אליה, ניתן רק לזכות לה. עבודת האדם היא להכין עצמו להיות ראוי לזכות לה. במילים אחרות, על האדם לדבוק בתורת אהרן על מנת שיזכה להתעלות לתורת משה, אך לא ניתן לדבוק בתורת משה באופן בלתי אמצעי.

החלוקה בין תורת משה לתורת אהרן משמעותית גם להשפעת החוויה הרוחנית על חיי האדם. חוויה רגילה, בבחינת תורת אהרן, אף שיפה היא לשעתה, אין בה כוח להשפיע על חיי האדם לאחר שסר רושמה. אך חוויה בבחינת תורת משה בהכרח משפיעה על האדם, בהכרח לא חוזרת ריקם, ולעולם היא נשאר משמעותית.